Ірина Гуменюк,
кандидат філологічних наук, доцент
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Iryna Gumeniuk,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor.
Vasyl Stefanyc Precarpathian National
University
Ivano-Frankivsk, Ukraine
imix@ukr.net

УДК 378.881.1:811.161.2
ББК 74.58 (4 Укр)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ У ЗМІСТІ МОВНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

IMPLEMENTATION OF PRAGMALINGUISTIC CATEGORIES IN THE CONTENT OF LANGUAGE - PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

У статті обґрунтовуються перспективи актуалізації сучасних мовознавчих тенденцій у змісті україномовної підготовки майбутніх вчителів початкових класів з огляду на євроінтеграційні освітні процеси. Метою статті є розкриття функціонального потенціалу лінгвопрагматичних категорій у структурі курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Автор ілюструє можливість адаптації цих понять за рівнями мікро-, макро-,

мегапрагматики та прагматики комунікативних девіацій, акцентуючи увагу на вузькоспрямованому призначенні названого курсу – формуванні умінь усного та писемного спілкування в професійному середовищі. Методологічними засадами дослідження є сучасні фундаментальні наукові розробки проблем оптимізації вищої педагогічної освіти; становлення українськомовної особистості; лінгвістичної теорії дискурсів та комунікативної діяльності. Органічне влиття здобутків сучасної лінгвістики в мовно-комунікативну підготовку вчителя початкових класів стане важливим етапом реалізації загальноєвропейських освітніх рекомендацій.

Ключові слова: мікропрагматика, макропрагматика, мегапрагматика, прагмалінгвістика, комунікативні девіації, дискурс, професійна компетентність педагога.

В статье обосновываются перспективы актуализации современных языковедческих тенденций в структуре украиноязычной подготовки будущих учителей начальных классов, учитывая евроинтеграционные образовательные процессы. Целью статьи является раскрытие функционального потенциала лингвопрагматических категорий в курсе „Украинский язык (по профессиональному направлению)”. Автор иллюстрирует возможность адаптации этих понятий по уровням микро-, макро-, мегапрагматики и прагматики коммуникативных девиаций, акцентируя внимание на узконаправленном назначении названного курса – формировании умений устного и письменного общения в профессиональной среде. Методологическими основами исследования являются современные фундаментальные научные разработки проблем оптимизации высшего педагогического образования; становления украиноязычной личности; лингвистической теории дискурса и коммуникативной деятельности. Органическое внедрение достижений современной лингвистики в коммуникативно-речевую подготовку учителя начальных классов станет

важным этапом реализации общеевропейских образовательных рекомендаций.

Ключевые слова: микропрагматика, макропрагматика, мегапрагматика, прагмалингвистика, коммуникативные девиации, дискурс, профессиональная компетентность педагога.

The article justifies prospects of updating current linguistic trends in the content of Ukrainian training of future primary school teachers in view of European integration educational processes. The article aims at outlining the functional potential of linguo-prahmatic categories in the structure of the course "The Ukrainian language (for professional purposes)." The author illustrates the possibility of adapting these concepts according to the levels of micro-, macro-megapragmatics and pragmatics of communicative deviations, focusing on narrow assignment of the mentioned course - forming the skills of oral and written communication in a professional environment.

The study emphasizes the need to change the established system-structural approach to language learning into anthropocentric, in the center of which is a person, his or her cognitive activity. The projection of this approach we find the latest linguistic concepts and their implementation in Linguodidactic science. An urgent need was the creation of modern methods of teaching the Ukrainian language (for professional purposes) with regard to the needs of experts in each individual sector and educational and methodological support aimed at fostering linguistic and professional competence of students.

Methodological principles of research are modern basic researches of the problems of optimization of higher pedagogical education; processes of thought and speech; establishment of a Ukrainian-speaking personality; linguistic theory of discourse and communication activities; the content of governmental documents such as the State Standard of higher education, the Education Act, the Common European Recommendations for Language education.

Thus, organic implementation of achievements of modern linguistics in language and communicative training of primary school teachers will become an important step in the implementation of language concepts and common European educational recommendations.

Keywords: micropragmatics, macropragmatics, megapragmatics, pragmatic linguistics, communication deviation, discourse, professional competence of the teacher.

Постановка проблеми. Нові соціально-економічні потреби, стрімкі зміни в суспільстві й поліетнічному просторі зумовлюють підвищення вимог до шкільної освіти, спричиняють перегляд традиційних уявлень про зміст підготовки вчителів, використання інноваційних технологій у процесі професійного становлення, зокрема і в системі мовно-професійної освіти фахівців початкової школи. Для забезпечення їх конкурентоспроможності у світовому освітньому середовищі повсюдно наголошується на поглибленні іншомовної складової навчально-виховного процесу вишу, оскільки віднині кожний вчитель початкової школи є вчителем іноземної мови для молодших школярів (О.Ф. Бондаренко, О.Б. Бігич, О.В. Котенко, Л.М. Тонконог, І.О.Пінчук, Н.П. Яцишин та інші).

Однак не варто забувати про україномовну комунікативну підготовку вчителя початкових класів як фундаментальний чинник формування його професійної компетентності. Зокрема, майстерне усне і письмове спілкування було обґрунтовано як один із п’яти напрямків ключових умінь випускників середньої школи в Рекомендаціях Кабінету Міністрів Ради Європи „Про середню освіту”: „майстерне усне і письмове спілкування, … є настільки важливим для успіху в освіті та соціальному й трудовому житті, що нині без них особи можуть бути виключеними з суспільства” [4, с. 5].

Очевидно, що система україномовної підготовки вчителів початкових класів теж повинна зазнати відповідних змін, бути адаптованою до стрімких

соціальних трансформацій. Вищими навчальними закладами України прийнята мовна концепція, яка передбачає глибоке оволодіння основами професійного спілкування, досягнення високого рівня комунікативної компетенції, запроваджене вивчення курсів „Українська мова (за професійним спрямуванням)" та „Іноземна мова (за професійним спрямуванням)". Однак, незважаючи на вузькоспрямоване призначення названих курсів – формування вмінь усного та писемного спілкування в професійному середовищі, їх зміст дуже часто обмежується вивченням академічного курсу української чи іноземної мови, що, на нашу думку, не виправдано ні темпорально, ані прагматично.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності перегляду лінгвістичних засад дисциплін „Українська мова (за професійним спрямуванням)" та „Сучасна українська мова" вже наголошують сучасні науковці: Р.С. Друженeнко, М.Й. Криськів. Г. Лукаш, О. Потапенко, Н.В.Шульжук та інші. Зокрема, незаперечним є твердження Н.В. Шульжук: „Зміна парадигми в сучасному науковому пізнанні робить проблему людини центральною, у зв'язку з чим тривалий період панування системно-структурного підходу до аналізу мовних явищ змінився антропоцентричним, а об'єктом вивчення лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень став процес набуття й переробки інформації, що безпосередньо пов'язаний із реалізацією когнітивної діяльності людини. Тому ні філологічна освіта, ні лінгводидактика не можуть розвиватися в рамках старих парадигм" [6, с.162].

Метою статті є обґрунтування перспектив актуалізації сучасних мовознавчих тенденцій у змісті україномовної підготовки майбутніх вчителів початкових класів; розкриття функціонального потенціалу лінгвопрагматичних категорій у структурі курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)".

Виклад основного матеріалу. Сучасна лінгвістика знаходиться в періоді накопичення нових теорій, методів, у вирі змін і безперервного

розвитку найновітніших концепцій та напрямів, переважна більшість з яких сфокусована на мовленні як феномені людської комунікації. Когнітивна лінгвістика, функціональна лінгвістика, лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика, дискурсологія, лінгвістична прагматика, етнолінгвістика та інші напрями мовознавчої науки XX-XXI ст. порушують цікаві й необхідні сучасній особистості аспекти мовленнєвої діяльності, аналізуючи їх з погляду мотивації виникнення, дискурсивного поля, комунікативного спрямування тощо. Ці нові параметри повинні бути відображені й у сфері мовної освіти, оскільки не можна відривати освіту від науки, школу від суспільства, людину від соціуму.

Структурний принцип вивчення мови, тобто розгляд її як чітко відрегульованої системи мовних одиниць і явищ різних мовних рівнів залишається чудовим підґрунтям для розуміння мовленнєвих процесів іншого, нестандартного, незвичного для нас ракурсу (створення, сприймання, перетворення, інтерпретації, особливостей суб'єктивної оцінки, комунікативного наміру, підготовки й реалізації висловлювання, мотивації інформаційного наповнення, комунікативної девіації тощо). Світ постає перед людиною через її суб'єктивне сприйняття, тому в процесі спілкування часто важливішим, за М. Фуко, видається не запитання „За якими правилами створене це висловлення?", а „Як сталося, що з'явилося саме це висловлення, а не інше замість нього?" [5, с. 39].

Отже, шкільну мовознавчу підготовку варто розглядати як базовий рівень, засвоєння якого готує особистість до пізнання специфіки виникнення та функціонування мовленнєвих одиниць з урахуванням усіх умов процесу комунікації, тобто в межах дослідницького поля сучасної лінгвістичної прагматики.

Термін „лінгвістична прагматика" трактуємо, вслід за професором Бацевич Ф.С., як міжпредметну сферу досліджень, а також розділ науки про мову, який вивчає функціонування мовних знаків у мовленні, вживання мови

мовцями в комунікативних ситуаціях з урахуванням тісної взаємодії комунікантів [1, с. 10]. Поняття „дискурс” вживаємо в значенні ціннісно-смислової комунікації між суб’єктами освітнього процесу з врахуванням соціопрагматичних характеристик [2].

Навчальний курс „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, що функціонує у системі підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, повинен тільки спиратися на шкільний структурно-мовний рівень підготовки студентів (в жодному разі не дублюючи матеріал дисципліни „Сучасна українська мова”), органічно переорієнтовуючи їх знання в ситуативно-дискурсивну площину. Варто зазначити, що такий підхід матиме безпосередній вплив на формування професійної компетентності майбутнього педагога, оскільки дає можливість подолати бар’єр між теоретичним вивченням лінгвістичного матеріалу та практичним застосуванням здобутих знань.

З огляду на широкоаспектність лінгвопрагматичних досліджень, їх влиття в структуру дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” можна окреслити за складовими розділів прагматики дискурсів: мікропрагматика, макропрагматика, мегапрагматика, прагматика комунікативних девіацій [1, с. 11].

Зокрема, поле досліджень мікропрагматики дає можливість ознайомити студентів з особливостями добору й функціонування лексичних і граматичних одиниць у межах офіційно-ділового, риторичного й наукового дискурсів, прагматичними аспектами професійного спілкування, специфіки використання дейктичних маркерів у науковому мовленні (підрядних, особових та безособових конструкцій, відповідних займенників, часових форм дієслів тощо).

Макропрагматика, або прагматика категорій міжособистісного спілкування, розкриває поняття спілкування, комунікації, комунікативної інтенції, типи і форми професійного спілкування, основні закони, стратегії і

тактики комунікативної діяльності (зокрема, в контексті індивідуальних та колективних форм фахового спілкування), роль емпатійних аспектів у спілкуванні з дітьми молодшого шкільного віку, необхідності врахування точки зору співрозмовника в процесі мовленнєвої діяльності. Сюди також необхідно зарахувати й прагматику ввічливості, зокрема мовленнєвий етикет, розігрування й аналіз стандартних етикетних ситуацій, та прагматику категорій контексту міжособистісного спілкування (атмосфера, стиль спілкування, гендерні й невербальні компоненти спілкування).

Знаходять своє місце в курсі української мови (за професійним спрямуванням) й елементи мегапрагматики, або прагматики соціального контексту, що виражаються в специфіці побудови діалогічних висловлювань, як під час безпосереднього спілкування (співбесіда з роботодавцем, розмова керівника з підлеглим, вчителя з учнем), так і опосередкованого (телефонна розмова, листування, інтернет-спілкування (відео-конференція, електронна пошта, форуми та ін.)), врахуванні соціальної субординації у спілкуванні, зміні комунікативних ролей, координації вербальної та невербальної поведінки співрозмовників, особливостей міжкультурної комунікації (у професійному середовищі та на рівні ділової кореспонденції), побудови текстів документного дискурсу.

Особливою сферою прагматичних досліджень дискурсів науковці, зокрема Ф.С. Бацевич, вважають аналіз причин і механізмів комунікативних невдач (девіацій), які виявляються пов'язаними з проблемами мікро,- макро- і мегапрагматик [1, с. 12]. Питання комунікативних девіацій ґрунтовно не розглядає жодна дисципліна в процесі підготовки майбутнього педагога – фахівця, успішна робота якого цілком залежить від уміння здійснювати продуктивну мовленнєву діяльність. Тому вважаємо, що ефективна україномовна підготовка вчителя початкових класів у процесі вивчення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” неможлива без аналізу та розгляду ситуативних мовленнєвих конструкцій, використання

яких у педагогічному дискурсі дасть можливість уникнути комунікативних невдач під час професійної діяльності. Крім того, правильно структурований зміст курсу з внесенням згаданих елементів мікро-, макро-, мегапрагматики передбачає розуміння однозначного отримання протилежного результату в разі недодержання задекларованих принципів мовленнєвої поведінки, тобто комунікативних девіацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Переорієнтація сучасної лінгвістики в мовленнєво-комунікативну площину зумовлена необхідністю зближення науково-теоретичних та функціонально-прагматичних реалій відповідно до глобальних освітніх тенденцій, переоцінкою отриманих раніше знань про мову з погляду антропоцентризму, когнітивно-комунікативних процесів мовленнєвої взаємодії. Україномовна комунікативна підготовка фахівців початкової школи буде недосконалою, якщо не враховуватиме сучасних мовознавчих підходів, оскільки професійна мовленнєва діяльність вчителя формує дійсність у свідомості учня, а тому є неможливою без опанування названих вище прагмалінгвістичних категорій. Для розв'язання цих проблем назріла нагальна необхідність розробки сучасних синтезованих методик професійно-мовленнєвої підготовки студентів вищих педагогічних закладів, створення новітніх навчально-методичних посібників з врахуванням специфіки педагогічного дискурсу.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Дискурсивна прагматика: проблемне поле, дослідницька одиниця / Ф.С. Бацевич // Людина. Комп'ютер. Комунікація. Збірник наукових праць. – Львів: Нац. ун-т „Львівська політехніка", 2008. – С. 10-12.
2. Ежова Т.В. Проектирование педагогического дискурса в высшем профессиональном образовании будущего учителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Т. В. Ежова. – Оренбург, 2009. – 46 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [монографія] / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина та ін.; під заг. ред. О.В. Овчарук]. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 112 с.

4. Пуховська Л.П. Європейський вимір педагогічної освіти: нові компетентності вчителів / Л.П. Пуховська // Порівняльно-педагогічні студії. – 2009. – № 1. – С. 63-70.

5. Фуко М. Археологія знання / М. Фуко. – К.: Основи, 2003. – 326 с.

6. Шульжук Н.В. Вплив тенденцій розвитку мовознавчої науки на сучасні підходи до професійної мовної освіти / Н.В. Шульжук // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія „Психологія і педагогіка”. Випуск 29. – 2014. – С. 162-165.

References:

1. Batsevych F.S. Dyskursyvna prahmatyka: problemne pole, doslidnyts'ka odynytsya / F.S. Batsevych // Lyudyna. Komp’yuter. Komunikatsiya. Zbirnyk naukovykh prats'. – L'viv: Nats. un-t „L'vivs'ka politekhnika”, 2008. – S. 10-12.

2. Ezhova T.V. Proektyrovanye pedahohycheskoho dyskursa v vыsshem professyonal'nom obrazovanyy budushcheho uchytelya: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk / T. V. Ezhova. – Orenburh, 2009. – 46 s.

3. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: [monohrafiya] / N.M. Bibik, L.S. Vashchenko, O.I. Lokshyna ta in.; pid zah. red. O.V. Ovcharuk]. – K.: „K.I.S.”, 2004. – 112 s.

4. Pukhovs'ka L.P. Yevropeys'kyy vymir pedahohichnoyi osvity: novi kompetentnosti vchyteliv / L.P. Pukhovs'ka // Porivnyal'no-pedahohichni studiyi. – 2009. – № 1. – S. 63-70.

5. Fuko M. Arkheolohiya znannya / M. Fuko. – K.: Osnovy, 2003. – 326 s.

6. Shul'zhuk N.V. Vplyv tendentsiy rozvytku movoznavchoyi nauky na suchasni pidkhody do profesiynoyi movnoyi osvity / N.V. Shul'zhuk // Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu „Ostroz'ka akademiya”. Seriya „Psykholohiya i pedahohika”. Vypusk 29. – 2014. – S. 162-165.